

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1250>

Geliş Tarihi: 26.03.2018

Kabul Tarihi: 01.04.2018

Ramazan Şeşen, **İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri**, 78 sayfa, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, ISBN 9786054052226

Emin DALMIŞ*

Ramazan Şeşen, tarih ilminde önemli çalışmalara imza atan engin araştırmacılardan biridir. Kendisi İslâm tarihi araştırmaları başta olmak üzere tarih sahasının pek çok ana kaynaklarını ilim dünyasına kazandırmış ve bunları araştırmacıların ilgisine sunmuştur. Ortaçağ İslâm tarihi ana kaynaklarının yanı sıra bu dönem tarihçi ve coğrafyacıları tanıttığı *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*¹ isimli eseri de bu minvalde yazarın öne çıkan eserlerindedir.

İbn Fadlan X. Yüzyıl başlarında Abbasi halifesi Muktedir (ölm. 320/920)'in divanında çalışan kâtiplerden ve mevlalardandır. İbn Fadlan'ın hayatı hakkındaki bilgilerimiz sadece, 309-310/921-922 yıllarında Halife Muktedir'in emriyle Etil (Dolga) Bulgarlarına gönderilen elçilik heyeti sırasındaki hatıralarını anlatan seyahatname (el-Rihle)'sinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Ramazan Şeşen, İbn Fadlan'ın; din adamlarına başkanlık etmek, Halifenin, vezirin ve kendisinin mektuplarını okumak, hediyeleri takdim etmekle görevlendirildiği bu yolculuklar sırasında yaşamış olduğu maceraları anlattığı seyahatnamenin dilimize çevirisini yapmıştır. Eser, İbn Fadlan *Seyahatnamesi*'nin ardından, sırasıyla İbn el-Fakih'in *Kitabü Ahbar el-Buldan, Türklere Dair Haberler*, Ebû Dülef Mis'ar b. Mühelhil el-Benâzicî'nin *Türk, Hind, Çin Ülkelerinde Gördüklerini Anlattığı Birinci Risâle* ve Şeref el-Zaman

* Doktora Öğrencisi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yay. İstanbul 1998. Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*", Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2017. Daha geniş bilgi için yazarın diğer eserlerine bakınız.

el-Mervezî, *Tabâyi el-Hayavan, Dokuzuncu Bab Türkler Hakkındadır* şeklinde olmaktadır.

Yazar, eserinin önsözünde seyahatname hakkında bilgi verirken, bu seyahatin X. yüzyıldaki Türklerin tarihi hakkında en canlı ve en sağlam vesikalardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Eser, yazıldığı tarihten itibaren doğuda, daha sonra batıda çeşitli kişiler tarafından kaynak olarak kullanılmış, üzerinde çok sayıda çalışma yapılmış, çeşitli dillere çevrilmiştir. İbn Fadlan elçilik için gittiği sırada uğradığı Türk ve diğer kabilelerinin idaresi, dinleri, âdetleri, hukukları hakkında çok değerli bilgiler vermiş; o kavimlerden olan kişilere sorular yönelmiş, onları analiz etmeye/anlamaya çalışmıştır. Devrindeki Oğuzlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Ruslar hakkında son derece önemli bilgiler vermiştir. 21 Haziran 921'de Bağdat'tan yola çıkan İbn Fadlan ve elçilik heyeti, Horasan yolunu takip ederek Kirmanşah, Hamedan, Save, Rey, Dâmeğan, Nişabur, Serahs, Buhara, Semerkand, Taşkent, Cürcaniye, Kat, Etil ve Bulgar şehirlerinden geçmiş ve bu yerler eserin sonundaki harita üzerinde belirtilmiştir.

Eserde, İbn Fadlan'ın seyahatnamesinden sonra Türklerle ilgili kısımlar yukarıda adı geçen çağdaş yazarların eserlerinde Türk, Kafkas ve Balkan kavimleri hakkında bizzat ya da duyarak edinmiş oldukları bilgiler de zikredilmektedir. Şeşen, yapıtın Arapça yazımını kitabın sonuna ekleyerek okuyucuya kıyas ve metnin Arapça yazımını görme imkânı sağlamaktadır. Eser, genel itibarıyla bir çeviri olduğundan yazar içeriğe çok müdahale etmemiş, bazı yer, isim ve konular hakkında okuyucuya dipnotlar yoluyla açıklamalarda bulunmuştur. Çalışma, herhangi bir bölüme ayrılmadan kavimleri belirten alt başlıklardan ve mezkûr çağdaş yazarların Türkler hakkında eserlerinde verdikleri bilgilerin ilgili bölüm tercümelerinden oluşmaktadır. Kitabın son sayfasında İbn Fadlan'ın seyahati süresince kullanmış olduğu güzergâhın haritası işaretli bir şekilde verilmiştir.

Şeşen, seyahatname ile eserinde kullanmış olduğu kaynak metinleri temin ettiği kütüphaneleri de şu şekilde listelemektedir:

Bu metinleri hazırlarken İbn Fadlan'ın kitabı, İbn el-Fakih'in kitabından alınan kısım ve Ebû Dülef'in risalesi için esas nüsha Meşhed Kütüphanesi, nr. 5229'daki mecmuanın F. Sezgin tıpkı basımını aldık. Mahtuta kelimesini bu yazma için kullandık. Ayrıca, İbn Fadlan'ın kitabını neşre hazırlarken Z. V. Togan ve Sâmi Dahhan neşirlerinden, Helmut Ritter'in Z. V. Togan neşrine

yazdığı tenkitten faydalandık. el-Mervezî'nin eserine ait metni hazırlarken V. Minorsky neşrini esas aldık.

Seyahatname, İbn Fadlan'ın yolculuk sırasında ziyaret ettiği şehirleri siyasi, sosyal, ekonomik yönleriyle oradaki halkların kültürel yaşam biçimini gözlemlediği, Türk, Hazar, Rus, Bulgar ve Başkırd olmak üzere diğer kavimlere dair havadislerden bahseder. İbn Fadlan'ın seyahatinde özellikle Avrupa içlerine doğru gittikçe oradaki İslâmlaşmamış toplumların dinsel ayinleri ile cenaze törenleri hakkında verdiği bilgiler dönemin anlaşılması için dikkate şayandır.

Seyahatname'de anlatıldığı üzere; 309/922 yılında elçilik heyeti Harezmi bölgesindeki Cürcaniye şehrinde kışı geçirmiş, İbn Fadlan Türkler ve Türk kavimleri hakkında bilgi edinmiştir. Üst-Yurt'taki Oğuzlara uğrayan heyet, görüşme sırasında Oğuz liderinin (Subaşı) İslâm'a davet edildiğini lakin Subaşı'nın buna net cevap vermediği belirtilmektedir. Eser, Oğuzların yaşayışları, idareleri, dinleri, gelenek ve görenekleri hakkında verdiği son derece önemli bilgiler dikkat çekicidir. Savaşçı bir kavim olan Türklerin göçebe olmalarının da vermiş olduğu cesur ve seri hareketlerle düşmanlarını yenilgiye uğrattıklarını belirtir.

Eserde, Elçilik heyeti yolunun üzerindeki Peçeneklere, Başkırtlara uğrar ve İbn Fadlan bu kavimlerin dinleri ve adetleri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu yolculuklar ardından Bulgarların memleketine 922'de varıldığı belirtilmektedir. Henüz yerleşik hayata geçmemiş olan Bulgarlar, elçilik heyetinin birkaç gün dinlenmesinin ardından hükümdar ülkesinin ileri gelenlerini toplatması, elçilik heyetinin resmen huzura kabul edilmesinin ardından mektup ve hediyelerin takdimi anlatılır. İbn Fadlan burada kaldığı süre boyunca Bulgarların siyasi, sosyal ve dinlerinin yanı sıra ülkelerinin özelliği ve ekonomik durumları hakkında detaylı bilgiler verildiği belirtilmektedir. Elçilik heyetinin güzergâhı olan Etil nehri kıyısında kurulan büyük bir çarşıya gelen Ruslar tüccarlarından bahseden İbn Fadlan, onların dinleri, gelenek ve görenekleri ilginç yaşayışları hakkında enteresan bilgiler verir. Rusları anlattığı bölümün sonunda kısaca Hazarlar hakkında bahseder.

Şeşen, İbn Fadlan'ın *Seyahatnamesi*'nden sonra İbn el-Fakih el-Hemedânî (ölm. 340 / 951 civarında)'nin *Kitabü Ahbar el-Büldan* adlı eserinin Meşhed nüshasının sonundaki Türklere ait bahsine yer verir. Bu eserde fazlaca hurafelerin yer aldığı belirtilmektedir. Tercüman, Türk şehirlerine dair verilen

bilgilerin tamamen hurafelerden ibaret olduğunu söylemektedir. Bu yüzden çalışmasına o kısımları almadığını ifade eder.

Eserde daha sonra Ebû Dülef Misar b. Mühelhil'in Türk, Hind, Çin ülkelerinden bahseden birinci risalesinin Türklerle ilgili kısmı yer alır. Ebû Dülef'in Samanî hükümdarına gelen Çinli elçilerin dönüşü sırasında onlarla beraber Çin'e yaptığı yolculuk sırasında uğradığı Türk ülkeleri hakkında verdiği kısa bilgiler anlatılmaktadır. Şeşen, Ebû Dülef'in verdiği bilgilerin şüphe uyandırdığını ifade eder.

Eserin en sonunda, el-Mervezî'nin *Tabâyı-el-Hayavan* adlı eserinin Türklerden bahseden dokuzuncu babı bulunmaktadır. Şeşen, bu nüshanın Türkler hakkında verdiği bilgilerin önemli ve sağlam olduğunu belirtir. Orta Asya'dan Avrupa'ya ve Anadolu'dan diğer İslâm ülkelerine yayılan Türk kavimlerinin göçlerine temas edildiği ifade edilir. Bu eserde; Oğuzlar başta olmak üzere pek çok Türk kavimlerinden bahsedildiğini belirten Şeşen, el-Mervezî'nin pek çok İslâm coğrafyacısı gibi Slavları, Rusları Türklerden sayar. Şeşen, bu çalışmada bahsedilen kabilelerin en önemlisinin Oğuzlar olduğunu söyler.

Sonuç olarak yukarıda tanıttığımız çeviri eserde Ramazan Şeşen, İbn Fadlan seyahatnamesinin, ortaçağ Kafkas ve Balkan kavimleri dışında bilhassa Türklerin yaşayışlarını birinci elden anlatan bu eserin, ilim dünyasına kazandırılmış olması şüphesiz büyük bir hizmettir. Şeşen, bu çalışmasında İbn Fadlan'ın seyahatnamesinin yanı sıra Türkler hakkında bilgi veren bazı müelliflerin eserlerinin ilgili bölümlerini tercüme ederek, ortaçağ Türk tarih araştırmalarına önemli katkı sunmuştur. Oğuzların ve Balkan Bulgarlarının İslâm ile tanışma ve İslâm'a geçiş sürecini yansıtmaları hasebiyle Türk tarihi ve sosyolojisi açısından değerlidir. Ramazan Şeşen, eserde bahsi geçen kavimlerle ilgili hurafe ve mübalağalar hakkında dipnotlar yoluyla okuyanı rahatsız etmeden bilgi vererek okuyucunun dikkatini açık tutması, kaynak tenkidi açısından önemlidir. Bu eserin ilim dünyasına kazandırılmış olması memnuniyet vericidir. Bunun yanı sıra henüz dilimize aktarılmamış olan diğer ortaçağ ana kaynaklarının istifadeye sunulması da umut edilmektedir.